

активне навчання із застосуванням адекватних йому форм, методів і засобів неможливе.

Використані джерела

1. Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Серова Г. В.). URL: https://osvita.ua/doc/files/news/901/90134/Istoriya_Ukrayiny_7-9_kl_Pometun_ta_in-0.pdf
2. Модельна навчальна програма «Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти ((авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.) В.). https://osvita.ua/doc/files/news/901/90135/Vsesvitnya_istoriya_7-9_kl_Pometun_ta_in.pdf
3. Пометун О., Дудар О. В., Гупан Н.М. Історія України. Підручник для 7 класу закладів заг. сер. освіти. К.: Видавничий дім «Освіта», 2024. 208 с.
4. Пометун О., Малієнко Ю., Дудар О. Всесвітня історія Підручник для 7 класу закладів заг. сер. освіти. К. : Видавничий дім «Освіта», 2024. 224 с.

ЯК ОБРАТИ ПІДРУЧНИК ДЛЯ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УЧНІВ

Нестор Гупан,

д.п.н., професор,

головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України

Одним з актуальних питань сьогодні є потреба в зміцненні як військового та економічного, так і соціокультурного фундамента української державності, що потребує об'єднання громадян не лише формальною належністю до однієї держави, а й спільною системою цінностей і смислів, спільною історичною пам'яттю. Під історичною пам'яттю розуміють складний феномен, який поєднує в собі історичні знання, культурні традиції, колективну свідомість та емоційний досвід певної спільноти. Він існує як на рівні спільноти людей, так і на рівні окремої людини. Вміст історичної пам'яті як одного зі складників свідомості людини є індивідуальним і визначається місцем її проживання, особистою діяльністю й інтересами, сімейними традиціями, оточенням тощо. На формування історичної пам'яті людини впливає багато чинників. Одним з них є шкільна історична освіта.

Щоб здійснювати вплив на формування історичної пам'яті в навчанні історії в школі, зокрема й засобами підручника з історії України, вчителю варто розуміти, як підручник може впливати на цей процес і, відповідно, який підручник обрати для використання під час конкурсу. Для оцінки впливу на потенціал того чи іншого підручника на формування історичної пам'яті учнів можна скористатись деякими зрозумілими критеріями, на яких буде наголошено нижче.

Підручник з вітчизняної історії вбудовується у процес формування історичної пам'яті дітей у 5–6 класі, коли в учнів вже є відповідна основа, яка ґрунтується на їхньому власному життєвому досвіді. Далі відбувається поетапний розвиток та корегування історичної пам'яті. Провідну роль тут відіграє систематичний шкільний

курс історії України, який починається із 7-го класу і продовжується до останнього – 12-го.

Перший із критеріїв, про які йшлося, пов'язаний із тим, що саме підручник є основним засобом формування коректного історичного словника учнів. А це є принципово важливим, оскільки система понять і концепцій створює основу історичної свідомості учнів, на яку спирається історична пам'ять. І на цьому аспекті оцінки підручника має бути зосереджена увага вчителів і методистів, насамперед щодо курсу історії України 7-го класу, де відбулись значні зміни у поняттєво-категоріальному апараті.

Наприклад, одним із ключових термінів вітчизняної середньовічної історії є «Русь». Базовим він є й у розвитку історичної пам'яті семикласників. Варто наголосити, що у продовж останніх років цей термін й поняття реконструювалися та змінювалися під впливом корегування дослідницьких підходів істориків (а відповідно й авторів шкільних підручників) внаслідок суспільно-політичних процесів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України. Зокрема в авторських версіях попередніх часів у вітчизняній історіографії середньовічної історії домінувало поняття «Київська Русь». До наукового обігу воно було введено імперськими російськими істориками в XIX ст., тобто воно не є автентичним стосовно історичних подій, пов'язаних з існуванням Русі в IX–XIII ст. Окрім того, оперування істориками поняттям «Київська Русь» зумовлювалося здебільшого політичним меркантилізмом, ніж науковими потребами.

Насправді цей термін став віддзеркаленням боротьби у російському й українському політикумі за спадщину історичних витоків своєї державності. Російські історики тлумачили Київську Русь як периферійну частину Великої Русі, а вітчизняні прагнули посилити ідентифікацію України з територією всієї Русі й акцентували увагу на тому, що центром останньої був Київ. Та попри модернізацію назви «Русь» на «Київську Русь», претензії російських політиків та істориків на більш давню власну історію досі не вщухають, хоча реальних (наукових) підстав для такого перегляду немає.

Водночас у підручниках з історії України (7 кл.) школярі постійно стикалися з розбіжностями, оскільки в авторському тексті читали про «Київську Русь», а в документах, представлених фрагментами літописів, йшлося лише про «Русь». Тож цілком логічно, що автори шкільних підручників стали послуговуватися автентичною назвою українських територій в історичній ретроспективі. Ще більше радикалізувала цей термін у розробленні шкільних текстів з вітчизняної історії повномасштабна війна РФ проти України, розпочата у 2022 р. Того ж року Міністерство освіти і науки України опублікувало оновлену «Навчальну програму для закладів загальної середньої освіти» з історії, де вже йшлося виключно про «Русь-Україну». Згодом такі ж зміни відбулися й у підручниках для 7 класу, виданих 2024 р. Тож трансформація поняття «Київська Русь» в «Русь» та «Русь-Україну» з додаванням термінів, адекватних тому чи іншому етапу розвитку української державності як ось «Києворуська держава» та «східнослов'янська держава з центром у Києві», сталася в шкільних підручниках з історії внаслідок актуалізації та еволюції резонансних тем, пов'язаних із впливом суспільно-політичних процесів, що призвели до дискусій про

історичну пам'ять. І сьогодні застосування авторами цього терміну, як і інших, про які йдеться нижче, є маркером сучасності та науковості підручника.

Наступним критерієм є визначення того, як підручник може впливати на розвиток історичної пам'яті учнів у напрямі розвіювання стереотипів, міфів та негативних уявлень щодо інших народів або осіб. Наприклад, до недавнього часу у навчальних книгах з історії для 7 класу використовувався термін «монголо-татари» які захопили в 1240 р. Київ. Проте використання цього терміну було некоректним, оскільки татари самі стали жертвою монгольської агресії і були поневолені загарбниками. А застосування цього терміну сприймалося нащадками татар (у тому числі кримських) як образа їхньої історичної пам'яті.

Некомфортно почувалися і семикласники татарської національності, навчаючись в українській школі й маючи таке несправедливе історичне тавро. У згаданій вище «Навчальній програмі для закладів загальної середньої освіти» з історії 2022 р. ця недоречність виправлена і йдеться виключно про «монгольську навалу», що відповідним чином має відобразитись у сучасних підручниках.

Наступним критерієм потенціалу підручника в розвитку історичної пам'яті учнів є об'єктивність, неупередженість і толерантність висвітлення історичних подій. Такі підходи в сучасному підручникотворенні обумовлюються рівнем демократичності українського суспільства й зацікавленістю шкільної освітньої системи в розвитку критичного мислення учнів.

Цікавим у цьому контексті є підходи до висвітлення персоналій у підручниках з історії України в 7-му класі. Особливо це стосується політичної еліти, передусім коронованих осіб (княгиня Ольга, князь Ігор та ін.). Здебільшого, маючи на меті сформувати в учнів позитивне ставлення до князя Ігоря та його дружини – княгині Ольги, автори шкільних підручників поверхнево пояснюють причини вбивства деревлянами Ігоря. Проте історикам добре відомо, що князь загинув, бо порушив традицію (вона діяла на той час як правова норма) – збирати данину один раз на рік, а не двічі, як це спробував учинити Ігор.

Окрім того деревляни відстоювали самостійність від київських правителів роду Рюриковичів. Тож княгиня Ольга помстилася за смерть свого чоловіка, який вчинив злочин щодо деревлян. Тобто питання «справедливості» покарання тут не на користь княгині. Очевидно, що не можна, як автори деяких підручників, схвалювати «винахідливість» Ольги в розправі над деревлянами як запоруку її подальшого ефективного управління державою.

Звісно, формувати позитивний образ княгині зручніше, не вдаючись у з'ясування причин загибелі її чоловіка, оскільки тоді складніше переконувати учнів у справедливості її діянь та пояснювати, чому в сучасній Україні за видатні заслуги перед державою, жінок нагороджують «Орденем княгині Ольги». Вшанування цією державною нагородою жінок Коростенщини (нащадків деревлян), з огляду на історичну ретроспективу, може дисонувати з історичною пам'яттю школярів та їхніх родин.

Таким чином, обираючи підручник з історії тих чи тих авторів, бажано враховувати і те, який вплив він може здійснити на розвиток історичної пам'яті учнів, зокрема послуговуючись названими вище критеріями: 1) приведення у відповідність до сучасних поглядів поняттєвого апарату підручника; 2) потенціал навчального

матеріалу підручника у розвіювання стереотипів, міфів та негативних уявлень про інші народи або історичні постаті 3) об'єктивність, неупередженість і толерантність авторського тексту й інших складників підручника у висвітленні історичних подій.

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ УЧНІВ ОСНОВ ПРАВОЗНАВСТВА

Лілія Рябовол,

*д.п.н., професор, головний науковий співробітник
відділу суспільствознавчої освіти*

Тетяна Ремех,

к.п.н., ст. дослідник, завідувачка відділу суспільствознавчої освіти

Відповідно до навчальної програми «Основи правознавства» (9 клас) метою цього навчального предмета є сприяння становленню особистості учня / учениці, розвитку критичного мислення й логіки, здатності розуміти й оцінювати правові явища та процеси, аналізувати різноманітні життєві ситуації відповідно до дії правових норм; вміння ставити запитання та шукати відповіді щодо ролі права, значення прав людини в житті суспільства і держави (<http://surl.li/qwrzjk>). Умовою її досягнення є реалізація діяльнісного підходу, що передбачає спрямованість освітнього процесу на розвиток умінь і навичок особистості, застосування на практиці здобутих знань з різних навчальних предметів, успішну адаптацію людини в соціумі, професійну самореалізацію, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти (<http://surl.li/epcatt>).

Діяльнісний підхід дає змогу підвищити пізнавальну активність кожного учня/учениці, залучити їх до навчання. Основною формою такого навчання є практичне заняття, під час учні/учениці закріплюють, поглиблюють, розширюють та застосовують набуті теоретичні знання. Такі заняття спрямовані на формування й розвиток у здобувачів освіти загальнонавчальних і предметних умінь і навичок, ціннісно-емоційного ставлення до предмета вивчення. Зауважимо, що практичні заняття мають бути обов'язковим складником навчання здобувачів освіти «Основ правознавства».

Звертаємо увагу, що навчальною програмою передбачено тематичні практичні заняття, тобто вони мають певне змістове наповнення відповідно до місця заняття в контексті конкретної теми. З огляду на те, що компетентність як результат навчання учня/учениці набувається в діяльності, рекомендуємо проводити щонайменше одне практичне заняття із запропонованих програмою до розділу чи теми. Також навчальною програмою передбачено резервний час, який учитель може використати для проведення практичних занять.

При організації та проведенні практичного заняття рекомендуємо послідовно реалізувати такі етапи:

1. Вивчення (опрацювання) учнями/ученицями нового матеріалу за різними джерелами правової інформації (підручник, нормативно-правовий акт тощо).